

Endast sällsynt får vi ta del av hantverkaren som författare. I Knut Bergqvists text skymtar vi stolthet över den egna betydelsen: "Försök Bergqvist, och få fram något nytt, gör vilka experiment som helst, ta inte hänsyn till vad det kostar eller om verkstaden gör förtjänst. Huvudsaken är att vi kan komma med nyheter som slår igenom." Bruksledningen gav hantverkarna de bästa av förutsättningar, Bergqvist uppmanades att "öva sig i olika slag av tillverkning, efter eget gottfinnande": "Till Graalglaslet fick jag idén 1914 på Baltiska utställningen..."

Boken om Agnes Hellners samling är en udda utgåva i praktformat – skapad av ett stort antal människor i en stor organisation. Bakom initiativet skymtar ett betydande mod och en imponerande uthållighet. Några av vårt lands främsta skribenter och kännare av modernt konstglas bidrar med engagerande och täta texter.

Kärlek till glas berättar en nära historia om människor på och kring bruket, om svårigheter och återkommande kriser men även samförstånd och utbyggnad, framgång och arbetsglädje. Läsaren får en lektion i svensk industrihistoria: Ur en karg småländsk verklighet skapades förutsättningar som kunde visa "... hur det var möjligt att slå publik och kritiker med häpnad 1917, samma år som bruksledningen måste plantera ut fisk i sjöarna för att folk skulle ha något att äta". Ur god bruksanda, tillvaratagen begåvning och framsynthet i ateljé och i hytta, kommer en lång period av "Treasures and pleasures" att födas fram i Smålandsskogen. Efter världsutställningen i Paris 1925 kommer konstkritiker i Europa och Amerika att rikta stor uppskattning mot Orrefors.

Kunskapstyngd och detaljrikedom och ett väldigt planschverk – ställer krav på många veckors uppslukande studium i läsfåtöljen för den glasintresserade – forskaren kommer att återvända till den år efter år. Boken ger även löfte om att vara "... den första volymen i serien svenska konstsamlingar".

En i sin helhet konsekvent parallell text på engelska vänder sig till Orrefors stora internationella publik. Klassisk elegans i form och översiktlighet har formgivits av Christer Jonsson. Per Bergström (färg) och Per Larsson (sv/v) har skapat ett komplett bildverk över samlingen.

Forskare, museer, samlare och glasälskare världen över, kan med Nina Weibull dela glädjen: "... här är boken om Agnes Hellners samling av glas från Orrefors och Sandvik."

Lars G Henricson, Stockholm

Ann Katrin Pihl Atmer: *Livet som levdes där måste smaka vildmark. Sportstugor och friluftsliv 1900–1945*. Stockholmia förlag. Stockholm 1998. 505 s., ill. ISBN 91-7031-072-6.

Friluftslivet utgör idag en självklar del av den svenska livsstilen och även tillgången på fritidshus är ovanligt stor i Sverige. I början av 1990-talet hade 3,5 miljoner svenskar möjlighet att vistas i fritidshus minst en vecka om året.

Hundra år tidigare hade de stora samhällsförändringarna lett till att människor sökte sig från staden till landet för att leva friluftsliv. Ordet friluftsliv förekom allt oftare.

År 1910 kan begreppet sägas vara väl etablerat, då tre publikationer i ämnet kom ut. Friluftsstugan var ett av inslagen bland de nya idéerna. Efter sekelskiftet 1900 hade små stugor som inte bara var avsedda att bebos sommartid lanserats. De så kallade friluftsstugorna skulle användas för friluftsåndamål även höst, vinter och vår.

Två personer inom organisationen *Förbundet för Fysisk Fostran* blev drivande för tillkomsten av stugor för friluftsböende. Förbundet arbetade för att stärka nationen genom att främja gymnastik, kroppsvård och vandringsliv. Även rashygien ingick i dess ideologi. Från 1914 gav man ut tidskriften *Fysisk Fostran*, som blivit en rik källa till kunskap om sportstugans framväxt. Det var förbundets sekreterare skriftställaren Gustaf Stjernström som 1910 gav ut *Sommarboken* och *Vinterboken*, vari ett brett program för friluftsliv och hygien formulerades. Stjernström som led av "sekelskiftets ledande kultursjukdom", neurasteni, hade inspirerats av att själv tvingas till praktiska göromål såsom trädgårdsskötsel och jordbruk, för att bemästra nerverna. Han kom tillsammans med Stig Milles att bli banbrytande för sportstugurörelsens framväxt. Milles, som var starkt inspirerad av kolonistugurörelsen, uppmärksammade särskilt arbetarna, som hittills varit uteslutna från sommarnöjet. I *Sommarboken* introducerade han något som kallades söndagsstugan. Dessa söndagsstugor menade han kunde förverkligas genom andelsföreningar och arrendetomter med var sin stuga. I England hade han några år tidigare stiftat bekantskap med de nya så kallade weekend cottages som blivit vanliga där.

De första områdena för friluftsstugor anlades på Lidingö 1910–12. Dessa tillhörde ett skikt av högre och

lägre medelklass. Under tiden 1920–45 inleddes dock en rad sociala reformer, folkhemsbygget påbörjades och så småningom infördes lagstadgad semester. Utställningen *Fritid* i Ystad 1936 blev startpunkt för något nytt. Semesterlivet hade ändrat karaktär. Friluftslivet expanderade och medförde också att intresset för sportstugor så småningom hade vuxit sig så starkt att det kunde kallas en sportstugurörelse. Även arbetare kunde skaffa sig en sportstuga.

Sportstugans symboliska betydelse för det sociala framåtskridandet i det svenska samhället kan infångas i ett enda citat. Ronny Ambjörnssons skriver:

”Vår stuga var en sportstuga om tre rum och kök, plus veranda och källare. Vi sade sportstuga, aldrig sommarstuga. Inte så att någon av oss sportade, bara tanken tedde sig orimlig ihop med mamma och pappa. Att slösa energi på sig själv tedde sig ur deras perspektiv opassande, för att inte säga sjukt. Sport i sportstuga angav något annat, närmast modernitet och rörlighet... I en sportstuga bodde människor som såg livet på ett särskilt sätt. De var framåt, var inte så bekväma av sig och höll inte så noga på formerna, en inställning som passade vår kassa eftersom vi då slapp dra in vatten och kunde nöja oss med ett sportigt utedass” (s. 62 i *Mitt förnamn är Ronny*, 1996).

Citatet återfinns i inledningen till Ann Katrin Pihl Atmers vackra och innehållsrika bok om sportstugor och friluftsliv 1900–1945. Den kan betraktas som en fortsättning på författarens avhandling *Sommarnöjet i skärgården* (1987), där det tidiga sommarboendet i Stockholms skärgård behandlades. Medan avhandlingens främst handlar om exklusiva sommarvillor för överklassen står i *Livet som levdes där måste smaka vildmark* istället det enkla livet i naturen i fokus. Titeln beskriver sportstugornas funktion och författaren tar begreppen *aktivering* och *demokratisering* till sin hjälp för att beskriva de idéer som låg bakom bildandet av den sportstugurörelse som växte sig stark under framför allt 1930-talet.

1800-talets villabebyggelse hade kritiserats för att utgöra ett främmande inslag i den lantliga miljön. Någon gick t.o.m. så långt som till att kalla den ett dekadensfenomen “jämfört med fädrens enkla sunda småbyggnadskonst” (s. 59). Förebilderna till de nya stugorna söktes istället i exempelvis idrottens klubbhus och i de många nya hotell och pensionat som uppfördes åt den

växande fjällturismen inom Svenska Turistföreningen.

Till skillnad från livet i de äldre sommarvillorna hade sportstugorna boendet bara som bas, friluftslivet var det primära. Sportstugans tomt skulle helst ha karaktär av vildmark och stugorna placerades känsligt i naturen. Byggnadstekniken var enkel, ofta var husen monteringsfärdiga. De monteringsfärdiga stugtyperna blev vanliga redan på 1920-talet. Förebilderna fanns ofta i allmogebbyggelsen och de kallades dalastuga, hedemorastuga etc. Bland de olika ideal som präglade friluftslivets stugbyggande märks dock främst de mellansvenska torpen. Interiören hämtades dock ofta från storstugorna i Dalarna och det svenska hemmet i Carl Larssons och Karl Erik Forsslunds tappning bildade utgångspunkt för stugornas utformning.

Atmer beskriver sportstugans byggnadstyp som standardiserad. Hon menar att det finns ett slags schablon, uttryckt i en grovhuggen gestalt såväl inne som ute. Och byggnaderna placerades ofta i orörd natur.

Den här studien har liksom Atmers tidigare, fokuserat på förhållanden i Stockholmstrakten, med några utblickar åt andra håll. Tidsmässigt ligger tyngdpunkten på 1930-talet, men även den ideologiskt intressanta formeringstiden 1900–1910 beskrivs utförligt.

I undersökningen av sportstugurörelsens framväxt påvisas samband mellan viljan att uppfostra svenska folket i fysiskt hänseende – egnahems- och kolonistugurörelserna och ett behov av kontrast till det äldre sommarboendets groggdrickande på glasverandor. En ovanligt lättillgänglig och systematisk beskrivning av utvecklingen från friluftsliv- och söndagsstuga till modern sportstuga åtföljs av en rejäl samhällsanalys som gör läsaren bekant med vilka förutsättningar och idéer som låg bakom livet i dessa stugor. Urbanisering och industrialisering hade ställt stora krav på ett ökat friluftsliv, som möjliggjorde frisk luft, rent vatten och kroppsrörelser i lantligt miljö. Det fria, primitiva livet i naturen ansågs vara den mest hälsobringande behandlingsmetoden mot sekelskiftets nervösa sjukdomar. Idédiskussionerna kring friluftslivet på 1930-talet kan, menar Atmer, huvudsakligen sammanfattas i fyra argumentationslinjer kring friluftsliv och sportstugor: kompenstationstanken, primitiviteten, heroiseringen av kroppen och den sociala kritiken.

Ett välvalt och omfattande bildmaterial kompletterar på ett intressant sätt texten och gör den gedigna kulturhistoriska framställningen fullödlig.

Birgitta Svensson, Lund